

EGYESÜLETI KÖZLEMÉNYEK

Az 1993. március 20-i közgyűlés iratai

Jakó Zsigmond elnöki megnyitó beszéde

Tiszteltől folyó kötelességem, hogy közgyűlésünket elsősorban az Egyesület működését meghatározó, alapvető kérdésekről tájékoztassam. Az elvégzett munkáról és a teendőkről részletesen beszámolni ugyanis a főtitkári jelentés feladata. Úgy gondolom, hogy az Egyesület tagságának sikeres újjászervezése után jelenleg a kutatómunka kérdései a legidősebbek, és ezért ezekről kívánok beszélni.

A közvetlenül hátunk mögött lévő időszak olyan fejleményekkel szolgált, amelyeket 1989 végén a kisebbségi sors gazdag tapasztalatai után sem vártunk. Indokolt tehát, hogy mindenekelőtt azzal a kérdéssel nézzünk szembe — reményeinket és vágyainkat józanul félretéve —, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület újjászervezésében helyes úton indultunk-e el és nem kellene-e pályamódosításra gondolnunk.

Az újrakezdekör világosan leszögeztük, hogy „tudományosságunk a jövőben csak két lábra állítva lehet korszerű és eredményes. Az egyik lába a magyar nemzetiségi tudományos szervezet, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a másik viszont az állami felsőoktatás kell legyen.” A magyar tannyelvű felsőoktatás ügye 1989 óta egy tapodtat sem mozdult előbbre, sőt megoldásától ma — sajnos — messzebb vagyunk, mint két esztendővel ezelőtt. A magyar tudományosság felélesztésének minden gondja-baja tehát Egyesületünkre és néhány frissen alakult nemzetiségi szervezetre hárult, de az ezek hordozásához szükséges anyagi és szakmai erőforrások nélkül.

Ilyen körülmények között 1990-ben, muzeális gyűjteményeink és folyóirataink nélkül, a kutatás újraindításához egyesületi szakosztályaink kínálták az egyetlen keretet. Tehát ezt a lehetőséget kellett megragadnunk. A szakosztályi felolvasóülésekkel a szóbeli nyilvánosságot teremtettük meg kutatóink számára, és összefogtuk még létező szakterőinket. Ma már az eredmények nyomtatásban való közzélése is biztosított, mert mindegyik szakosztályunk újból rendelkezik saját időszaki kiadvánnyal. Az az elképzelésünk azonban, hogy szakosztályaink az idősebb és fiatalabb szakembereink egészséges, közös műhelyeivé alakuljanak, legalábbis egyelőre, nem valósult meg. A mai letargikus közhangulat és hajszolt életvitel, anyagi értékrend kétségelentül nem kedvez a kutatómunkának. De azt sem hallgathatjuk el, hogy az országosan általános helyzetben kívül önmagunk is felelősök vagyunk a szakosztályi munka hanyatlásáért. Nem elég ugyanis, hogy kiformalt kutatóink középvezetői — tisztelet a kivételnek — megfutamodott, tehetséges fiataljaink serege meg sem kísérelti az itthoni felsőbb tanulmányokat és pályakezdet, de a maradé potenciális munkatársaink körében is divattá lett, hogy energiáikat ne Erdélyben, hanem Magyarországon hasznosítsák. Az itthoni erkölcsi és anyagi elismerés hiányával megmagyarázható ez a gyakorlat, de az erdélyi magyar tudományosság jelenlegi helyzetében teljességgel elfogadhatatlan. Nem a magyarországi szakmai kapcsolatok építését kifogásolom, mert ez szükséges és hasznos, hanem az egyéni célú vándormadárkodásnak azt a formáját, amelyik a honi teendőktől von el erőket, amikor a talpra álláshoz itthon lenne szükség teljes emberekre, minden szakértelmre és maradék energiára.

Amikor 1990-ben a kutatómunkát a szakosztályok keretében elindítottuk, jeleztük, hogy készen állnak távlati terveink is, de azok csak az előfeltételek megteremtésének ütemében válhatnak időszerekké. Tisztában voltunk ugyanis azzal, hogy a társadalmi egyesületek útján történő tudománysszervezés az elmúlt évszázad megoldása, és ma már egymagában nem hozhat minden tekintetben kielégítő eredményeket. Korszerű tudományművelés pusztán önkéntes társadalmi munkával nemzetiségi vonatkozásban sem biztosítható. Ehhez jól felszerelt kutatóintézetek, kiemelkedően képzett, főállású szakemberek és megfelelő költségvetés is nélkülözhetetlen. Mindezek előteremtésére azonban a kisebbségnek — legalábbis Kelet-Közép-Európában és egyelőre — saját társadalmi áldozatkészségének felkeltésén és megszervezésén kívül más lehetősége nincsen. Még jó ideig megbocsáthatatlan naivság volna ugyanis arra várni — ami egyébként mindenhol természetes lenne —, hogy az erdélyi magyar tudományosság az állam művelődési költségvetéséből a magyar adófizetők országos számarányának megfelelő összeggel részesüljön. Éppen ezért mi továbbra sem mondhatunk le a múltból örökölt patriarchális szervezési formáról sem, mert ez alkotja az éltető kapcsolatot tudományos kutatásunk és az annak terheit vállaló társadalmunk között.

Az eltelt két esztendő ezt a fenti koncepciót mindenben igazolta, és ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy időszereű kérdésként foglalkozhatunk a tervünkbe vett magyarságtudományi kutatóintézet szervezésével. Az első lépés ebbe az irányba az Egyesület szilárd társadalmi alapjának megteremtése volt. Ez megtörtént. Ma már sok ezer fős tagsággal, a magyar tudományos intézmények, szakmai szervezetek erkölcsi támogatásával a hátunk mögött elkezdhetjük kutatóintézetünk anyagi és személyi feltételeinek kialakítását. Ma már saját ingatlanunk van erre a célra, ahol fokozatosan kiépíthetők a kutatóintézet anyagi keretei. Ennek már a folyó évben neki is látunk. Még az anyagiaknál is nehezebb kérdés azonban az intézet létesítésének személyi oldala,

hiszen falakai — ha van pénz — gyorsan lehet emelni, de kutatók formálásához hosszú idő, átgondolt program következetes végrehajtása szükséges. Noha ösztöndíj-politikánkban kezdettől fogva számoltunk ezzel a szükséglettel, az első eredményeket még csak ezután várhatjuk.

Így tehát az intézet csak olyan ütemben valósulhat meg, ahogyan fiatal szakembereink korszerű kiképzése előrehalad. Addig pedig nincs más megoldás, mint a többségében idős, adott kutatóállományt működtetni virtuális intézetként. Köztudott ugyanis, hogy egy tudományos műhelynek nem a közös épület, hanem a tagok tervszerűen folytatott közös munkája a legfontosabb kelléke. Ebből a megfontolásból kiindulva már ebben az évben határidőre szóló megbízásokat adunk ki kutatási terveinkben szereplő témákra, és minden eszközzel támogatni fogjuk ezek kidolgozását. Így a tervszerű műhelymunka minden halogatás nélkül, még a kutatóintézet tényleges létrejötte előtt elkezdődhet.

A fentebb elmondottakra való tekintettel úgy vélem, hogy kutatásszervezésünkben két évvel ezelőtt helyes irányban indultunk el, lényeges módosításra ma sincs szükség, legfeljebb bizonyos hangsúlyok áthelyezésére.

A kutatómunka javításának lényeges feltétele az eredmények közzétételének fejlesztése. Az elmúlt esztendőben ebben a vonatkozásban is jelentős lépést tettünk előre azzal, hogy kiadói tevékenységünk fokozatos önállósításához sikerült külön helyiséget bérelnünk. Reméljük, hogy szerkesztőségi viszonyaink rendeződése játékonyszerű hatással lesz szerzőink munkastílusára is. Közismert, hogy a kutatómunkára az eredmények közzétételének szervezésénél kell épülnie. Javulás tehát mindkét területen csak a két tevékenység összekapcsolása útján remélhető. Most már adott a lehetőség arra, hogy szerkesztőink következetes, szívós munkával fegyelmезetten dolgozó munkatársakat tudjanak kiadni és kiadványainkat mind társadalmi, mind pedig formai tekintetben a magyar tudományosságban megkövetelt színvonalra emeljék. Felzárkózásunk kulcsa most már szerkesztőink és munkatársaink kezében van.

Bár a jelenlegi helyzettel egyáltalában nem lehetünk elégedettek, tagadhatatlan, hogy a szervezett magyar tudományosság szakosztályaink és néhány más nemzetiségi egyesülés keretei között újra sarjadozik Erdélyben. A tetszhalál évtizedei alatt azonban akkora változások zajlottak le helyzetünkben és egész életünkben, hogy már most fel kell vetnünk a kérdést: mi legyen a helye és funkciója az újjászülető magyar tudományosságnak mind a magyar tudomány egészén belül, mind pedig Románia művelődési életében. Az ezekre adandó válasz ugyanis meghatározó lesz tudományosságunk további fejlődésére.

Ami a magyar tudományossággal való kapcsolatainkat illeti, abból kell kiindulnunk, hogy annak egysége az első világháborút lezáró békekötés után külső beavatkozások nyomán felbomlott, hivatalos intézményeit az új többségi nemzetek vették kizárólagos birtokukba, a nemzetiségi fiatal szakembereket az állami tudományos intézményekből lényegében kirekesztették. A kisebbségi magyar tudomány sorsa államunként eltérően alakult ugyan, de mindenhol az elszorítás lett az osztályrésze. Az 1918-ban elindult folyamat 1989-ben, a kommunista rendszer összeomlásakor már befejeződés előtt állott. A teljesen kivérezetett erdélyi tudomány önerejéből ma már képtelen talpra állni, ez csak a magyar tudomány egészébe való visszakapcsolása révén remélhető. A magyar tudomány egészétől elszigetelve, Románia tudományosságából pedig kizárva ugyanis csak az elhalás vár rá. A reintegráció a kisebbségi tudománynak létérdeke, de a magyar tudomány egészének is hasznát ígér. A gyakorlati teendő ezen a téren egyrészt a kisebbség körében még létező kutatói potenciál hasznosítása, másrészt új kutatógárda kiképzése.

Az előbbire, elsősorban a humán tudományok területén, számtalan lehetőség kínálkozik; csupán a kutatási terveket kell összehangolni. Nyelvünk, művelődésünk, történelmünk egysége 1918-ig bizonyos területeken eleve lehetetlenné tenné a tudományos vizsgálatot, ha a magyar kutatás nem követhetné a mai országhatárokon átnyúló szálakat. Ez az egymásra utaltság még a reáltudományokban is megfigyelhető, jóllehet ezek nem etnikumhoz kötöttek. Senki előtt nem lehet vitás, hogy az erdélyi kutatók másoknál eredményesebben elláthatják a magyar tudományosság itteni feladatait, hiszen helyi jártassággal, a román és a szász eredmények ismeretével is rendelkeznek. A magyarságtudományok számára pedig Erdély valóságos kincsbánya, korábbi állapotok rezervátuma, mert a kisebbségi helyzet olykor archaikus viszonyokat konzervált szinte napjainkig, s ezért nálunk „előben” tanulmányozhatók Magyarországon már régen eltűnt jelenségek.

Minthogy az erdélyi magyar kutatás a magyar tudomány szerves kiegészítő része, feladata, legalábbis a humán szakokban, elsősorban a helyi, erdélyi vonatkozások feltárása és beépítése a magyar stúdiumokba is. Ezt a feladatát ma is vállalja, de igazán jól majd azután láthatja el, ha a határokon túli és inneni kutatóink szakképzettségének színvonala, átgondolt ösztöndíj-politikával, kiegyenlítődött. Tényleges integráció ugyanis csak azonos szakmai színvonalú részek között valósulhat meg. Ezt követő, de nem kisebb fontosságú feladata még az erdélyi kutatóknak — most már a reáliákat is ideértve — a magyar tudomány eredményeinek rendszeres közvetítése a román kutatás, illetve a román eredmények továbbítása a magyar kutatás felé. Tehát annak a művelődési hídnak az állandó építése, amelyről hosszú idő óta annyit beszélünk, de amiért ténylegesen olyan keveset teszünk.

Nem ilyen természetesen adott az erdélyi magyar tudomány helye és funkciója Románia tudományos életében. A magát nemzeti államnak tekintő Nagyrománia ugyanis 1918 után nem adott funkciót a területévé vált Erdélyben lévő nemzetiségi (magyar és szász) tudományos szervezeteknek, ténylegesen kirekesztette azokat az ország tudományos életéből. Érvényes ez a szász tudományra is, noha azt érthető politikai megfontolásokból hosszú időn át nem kezelte olyan nyílt ellenségességgel, mint a magyart. Jellemző, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek a román tudományossággal valódi munkakapcsolatai csak 1918 előtt voltak. Ez

a nemzeti kizárólagosságra alapozott tudománypolitika a kommunista „nemzetköziség” idején sem változott. A kutatóintézetekbe eleinte neveztek ugyan ki magyar és német származású humán kutatókat is, de nem abból a célból, hogy a nemzetiségi szervezetek feloszlata után ott folytassák azok sajátos tudományos feladatait. Nemzetiségű tárgyú témák vagy feladatok önmagukért szóba sem jöhettek kutatásra, legfeljebb csak akkor, ha valami román vonatkozásuk is volt. Ami a diktatúra idején az erdélyi közös múlt tanulmányozását és a kiszolgáltatott helyzetben lévő nemzetiségi kutatók felhasználását illetően történt, alaposan kompromittálta a román és a magyar szakmai együttműködést a humán tudományok területén.

Ilyen előzmények után kell a feléledt magyar tudománynak megtalálnia a maga helyét és sajátos funkcióját Románia tudományos életében. Ebben a tekintetben a legfőbb nehézséget az okozza, hogy a román tudományos életben még nem zajlott le az a tisztulási folyamat, ami nélkül pedig megújulást és előrehaladást remélni sem lehet. Erre minden jel szerint még jó ideig várunk kell, noha ennek a helyzetnek a legfőbb kárvallottja maga a román tudomány.

Mi a magunk részéről már 1990-ben tisztáztuk álláspontunkat, amikor kijelentettük: „Készek vagyunk intézményes formában vagy egyénileg a legteljesebb együttműködésre mindenkivel, aki egyenrangú félként kezeli tudományosságunkat és igényt tart közreműködésünkre. Úgy véljük, hogy a diszkrimináció megszűnése esetén az a szellemi kapacitás, szakismeret, amellyel nemzetiségünk még ma is rendelkezik, gyümölcsözően hasznosítható lenne országunk tudományos életének, elsősorban a humán tudományoknak annyira halaszthatatlan korszerűsítésében.” Nem rajtunk múlott, hogy ebben a tekintetben azóta sem történt semmi.

Aligha vitatható, hogy a fejlettebb magyarországi tudományos intézetekkel kapcsolatot tartó erdélyi magyar kutatók a reáltudományok terén is hasznosan hozzájárulhatnának országunk tudományos kutatásához. Az évszázados erdélyi együttélés, kölcsönös művelődési hatások következtében azonban az irodalom, zene, népi kultúra stb. tanulmányozásában is legalább ennyire előnyös lenne mindkét fél számára a magyar és a román szakemberek egyenrangú együttműködése. A történeti tudományok esetében pedig a román Erdély-kutatás számára egyenesen életkérdés, hogy korábbi egyoldalúságával szakítva a magyar vonatkozásokban is tájékozódjék és kamatoztassa azt az előnyt, amit a magyar és a román történetírásban egyaránt tájékozott erdélyi magyar kutatók léte jelenthet a tudományos megismerésben. A magyar történelem mozgóterőinek, intézményeinek, az erdélyi forrásoknak a kellő ismerete nélkül ugyanis a román történetírás nem húzható ki abból a kátyúból, amelybe a nemzeti romantika juttatta.

Engedjék meg, hogy az erdélyi történelem régi forrásanyagára vonatkozó néhány statisztikai adattal bizonyítsam fenti kijelentésemet. A Román Tudományos Akadémia könyvszete szerint (Crăciun, Ioahim: *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României*, sec. XV—XVIII. București 1963) országunknak az 1800-at megelőző időkből összesen 467 elbeszélő forrása ismeretes. Ebből 54 Moldvára, 43 Havasalföldre, 370 pedig Erdélyre vonatkozik. A 370 erdélyi forrás nyelvileg így oszlik meg: 155 magyar, 104 német, 90 latin, 16 román, 5 pedig egyéb nyelvű.

Még ennél is jobban kidomborodnak az erdélyi történetkutatás sajátos adottságai az országon belül, ha Románia régi (1700 előtti) okleveles forrásainak provenienciájára és nyelvi megoszlására fordítjuk figyelmünket. Előre kell bocsátanom, hogy a legrégebb okleveleket Erdélyben latin, majd magyar és német nyelven, a Kárpátokon túli országrészekben viszont előbb ósláv, majd román és görög nyelven írták. Damian P. Bogdan becslése szerint (*Din paleografia slavo-română*. Introdúcere. București 1956. I. 114, II. 10.) Romániának a XIV—XVIII. századból kb. 7000 szláv nyelvű oklevélszövege maradt fenn. Ebben a mennyiségben Erdély 11 darabban szerepel. Az 1700 előtti román nyelvű iratok száma viszont legfeljebb néhány százra tehető. Ezzel szemben Erdélyből a XI. századtól kezdődően a külön fejedelemség megalakulásáig (1542-ig) legalább 30—35 000 latin nyelvű oklevél ismeretes. Ehhez járul 1700-ig hozzávetőleg újabb 150 000 szöveg. Ezeknek az utóbbiaknak megközelítőleg az egyik fele már magyar nyelven, a másik fele pedig latinul és németül íródott (Jakó—Manolescu: *Scrierea latină în evul mediu*. București 1971. — Uók: *A latin írás története*. Budapest 1987. 136—137.).

Ha mindezekhez hozzávesszük, hogy a román történészek között ma már alig akad olyan, aki ennek a sajátos, de az ország egész írásos forrásanyagának kb. 80%-át kitevő régi irattömegnek a tudományos felhasználásához nélkülözhetetlen nyelvi és történeti ismeretekkel rendelkezik, bárki felmérheti, hogy a román tudomány csak nyerhet azzal, ha az erdélyi forrásanyaggal kapcsolatos különleges gondjait megoszthatja az országon belül dolgozó magyar szakemberekkel.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesületbe tömörült magyar tudományos erők készek kivenni részüket a romániai tudományos kutatás feladataiból. Erre elsősorban a sajátos erdélyi vonatkozású tematikákban mutatkozik nagy szükség és komoly lehetőség. De a magyar és a román tudományosság közötti, kölcsönösen előnyös együttműködés útjának egyengetésével is hasznára lehetnek az előrehaladásnak. Az újjászervezett Erdélyi Múzeum-Egyesület ezen az úton indult el három esztendővel ezelőtt, és erősen reméli, hogy eljön az idő, amikor többé nem egyedül fog haladni az Erdély-kutatásnak ezen az új útján, hanem az átalakult román tudománnyal vállelve munkálkodhat szűkebb hazája kutatási feladatainak megoldásán.

Végezetül hangot kívánok adni annak a meggyőződésnek, hogy tudományos kutatásunk szempontjából kedvezően alakulnak Egyesületünk kapcsolatai a többi belföldi magyar testvérszervezettel, miután mindenki felismerte, hogy erőink végszes megfoghatósága következtében összefogás nélkül semmire sem mehetünk. Tudományos kutatásunk felélesztése akkora irdatlan feladat, melyből minden új nemzetiségi szervezetnek bőven jut teendő, ha valóban a magyar tudomány felvirágoztatását tekinti feladatának. Változatlan

meggyőződésünk ugyanis, hogy korszerű nemzetiségi tudományművelésnek nem a szervezetek egyesítése, hanem a kutatómunka egyeztetése, tervszerű megszervezése az előfeltétele. És a reánk nehezedő, fokozódó nyomás ezt — akár akarja valaki, akár nem — ki fogja kényszeríteni. Mindnyájunk felelősségérzetétől függ, hogy mikor kerül erre sor. Kívánom, hogy ez minél előbb megtörténjék — mindannyiunk hasznára.